

Neki primjeri suvremene devastacije zapadnog, trogirskog dijela otoka Čiova

Radić, Danka

Source / Izvornik: **Zbornik III. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2013, 59 - 65**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:902791>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Neki primjeri suvremene devastacije zapadnog, trogirskog dijela otoka Čiova

Na zapadnom, trogirskom dijelu otoka Čiova dogodio se niz devastacija spomenika i njihova prirodnog okvira, a u tijeku je izrada projekata koji će također uništiti neke iznimno vrijedne ambijente. Takvi procesi, kriza odnosa prema spomenicima i krajolicima, započeli su krajem šezdesetih godina 20. stoljeća i napreduju u sve bržem ritmu.

Trogirsko predgrađe na Čiovu savilo se uz morski tjesnac počevši od 15. stoljeća. To predgrađe imalo je svojevrsno pročelje uz obalu nasuprot gradu s reprezentativnim kućama (Moretti, Puović, Cambj). Prema strmijim pristrancima, slijedeći linije izohipsa, nanizao se manji broj kuća uz koje su se pružali vrtovi. Dio slike toga krajolika bila je obrisna linija okolnih uzvišenja od kojih je Balan bio najistaknutiji. Tako su sliku naselja činili pristranci brda, vrtovi, poneki gajevi i goleme hridi. Krajem šezdesetih godina prošloga stoljeća izgradnja se popela po samom hrptu brda ne dirajući osnovnu obrisnu liniju prostora. Danas je nekontrolirana izgradnja uništila vrh Balana s njegovim hridinama na kojima se kao prostorni naglasak isticala kasnoantička crkva sv. Andrije.¹ Tako je čak zakriljena i crkva podignuta na strateškoj uzvisini, osmatračnici na vrhu uzvišenja Balan.²

Zapadni rt Cumbrijan, zvan po crkvi sv. Ciprijana, na kojem je do Drugoga svjetskog rata bilo tek brodogradilište zanatskih razmjera te šumarci i vinogradi, sasvim je prekrila brodograđevna industrija. Trogir gledan s istoka ukazuje se sa zvonnicima čije linije križaju i negiraju čelične grane dizalica nesretno lociranog brodogradilišta. U međuvremenu, zapadni prilaz Trogiru s mora, punta Cumbrijana, unatoč upozorenjima, potpuno je uništena i prekrivena ogromnim, ružnim halama brodogradilišta (sl. 1).³ Najavljene rekonstrukcije »područja dugoročne preobrazbe – u turističku zonu« i promjene proizvodnog programa brodogradilišta mogle bi poboljšati izrazito lošu sliku tog nekada atraktivnog, a danas brodograđevnom industrijom zagađenog prostora.⁴

U tom trogirskom predgrađu na Čiovu završni akcent prema istoku činila je predromanička crkvice Gospa pokraj mora sa svojim ograđenim okolišem u kojem su rasli visoki borovi. Ona je danas uglavnom potpuno zakrivena novom izgradnjom (sl. 2). U blizini nekadašnjega samostanskog kompleksa sv. Lazara podignut je hotel koji svojim dimenzijama sasvim negira prostorne hijerarhije, zatečenu prostornu kompoziciju (sl. 3).

Rasprodana je i šuma koja je bila prirodni okvir franjevačkog samostana sv. Ante podignutog nad pećinom. Od šume

je malo što ostalo. Divlja izgradnja uništila je okolinu samostana.⁵ Uz samostan koji se savio nad pećinom u koju su se nekoć sklanjali pustinjaci, tj. pred samim ulazom u pećinu, podignute su betonske garaže.⁶ No uglavnom divljom izgradnjom uništen je i popločani stepeničasti put koji je vodio samostanu, a uz koji su bile postaje Križnog puta, i to da bi se automobilom moglo doći do samostana.⁷ Time je potpuno uništena prirodna cjelina i iznimno vrijedan ambijent. Nažalost, senzibilitet za očuvanjem kulturne i prirodne baštine zakazao je tamo gdje smo to najmanje očekivali.

Dakako, isti procesi nekontrolirane izgradnje i adaptacije koji se zbivaju i u povijesnoj jezgri Trogira, događaju se i u njegovu predgrađu na Čiovu. Preinake koje nagrđuju i dalje se izvode izmičući konzervatorima te nesposobnim i nezainteresiranim građevinskim inspekcijama.⁸ Čini nam se da je, nakon što smo dobili Konzervatorski odjel u Trogiru, situacija još gora. Pojedine zgrade na najužem zaštićenom dijelu predgrađa Trogira na otoku Čiovu ruše se i mijenjaju, ili pak nadograđuju, bez nadzora konzervatora.⁹ Svjedoci smo također da često niti sami žitelji nisu isključivi krivci jer devastacije rade bez namjere da devastiraju, već ih jednostavno nema tko uputiti i naučiti kako da obnove objekt, u ovom slučaju spomenik kulture.¹⁰ Između brojnih devastacija (potpunog rušenja kamenih kućica u ulici Put Balana, dogradnje kuće nasuprot crkve sv. Jakova (sl. 4), dogradnje i adaptacije kuće Madirazza uz crkvu sv. Jakova (sl. 5), posebno ističemo devastaciju tzv. kuće Jura, podignute na hridinama, i Jurinih dvora. Taj antologijski, scenografski slikovit ambijent zabilježio je početkom 20. stoljeća na svojim fotografijama u trogirskoj mapi Ćiril Iveković (sl. 6, 7).¹¹

Devastacije se događaju i podalje od predgrađa na otoku Čiovu, dapače, na cijelom otoku. Uništena je i velika uvala Saldun, kao i sam ulaz u akvatorij kod Trogira, zapadni rt – punta Čiova koja je privatizirana i upropaštena. Nekontrolirana izgradnja, neplanska apartmanizacija, gradnja bez dozvola, uništila je čitav prostor i dodatno doprinijela urbanističkom kaosu *arhitektonskim mrčenjima slike krajolika*.¹² Putovi koji se probijaju radi protupožarne komunikacije također pridonose divljoj izgradnji. Uredba o gradnji najviše dva kata i potkrovlja donesena je prekasno, no ona se ionako ne poštuje (sl. 8, 9).

Uništeni su i pojedini ambijenti poput uvale Miševac s tamnošnjom crkvicom sv. Jerolima.¹³ Devastacija je započela vikend-izgradnjom šezdesetih godina prošloga stoljeća. Mu-

zej grada Trogira organizirao je u listopadu 1970. godine, kao apel i protest, izložbu fotografija »Ne ponovilo se« na temu urbanističkih promašaja u trogirskoj komuni i nepri-državanja zakona o čuvanju spomenika kulture.¹⁴ Danas je zavjetna crkva obitelji Lucius, nekoć u minijaturnoj uvali, sasvim zakrivena novom vikend izgradnjom. Ondje kao i drugdje, uništeni su mikroambijenti minijturnih uvala između hridina, plićaci sa žalima, nasipanjima i betoniranjima.¹⁵

Divlja izgradnja uništila je velik dio priobalnog pojasa oko cijelog otoka, posebno u Saldunu. Privatne kuće, koje su tamo podignute, prisvojile su obalu i privatizirale plaže.¹⁶ Tamo se i sada miniraju i nasipavaju hridi zbog izgradnje lukobrana i privatnih plaža s kojih vlasnici tjeraju kupače.¹⁷

Zapuštene su i spaljene šume na otoku koje su obogaćivale ekološku kvalitetu života: primjerice prirodna cjelina šume na Gradini gdje se šire stambene zone,¹⁸ a odnedavno posebno na jugozapadnom dijelu otoka Čiova.

I uz povijesni samostan sv. Križa, u rasprodanoj šumi, podignut je hotel.¹⁹ Ovaj samostan iz 15. stoljeća, njegova arhitektonska cjelina zajedno sa svojim okruženjem, morem i velikom borovom šumom, ima posebno značenje za ovaj prostor. Dominikanci su odavno namjeravali prodati samostan,²⁰ ali su ipak odlučili prodati šumu, kao i obalni pojas uz samostan, na kojima su niknuli turistički sadržaji.²¹ Ni apeli Društva »Radovan« a posebno zalaganja prof. dr. Ive Babića, jednog od najvećih branitelja prostora oko nas »*koji govori principijelno, s nakanom da produbi savjest i uspavane energije, da se promijeni odnos prema svijetu kojim smo okruženi, koji smo naslijedili i za koji smo odgovorni*«,²² nisu mogla zaustaviti devastaciju prirodnog okruženja dominikanskog samostana sv. Križa.²³ Sve je to ostvareno jer je važio stari Prostorni plan gdje je ova šuma ucrtana kao građevinski teren, iako je u novim planskim dokumentima, čija se procedura usvajanja oduljila, tamo predviđena zelena zona. Nije tajna da su i u Trogiru lokalni moćnici mijenjali zelene površine u građevinske, primjerice borovu šumu u Saldunu na otoku Čiovu.²⁴ Nažalost, tome je pridonio novi duh liberalnog kapitalizma čija je suština da onaj tko ima novac može kupiti sve, pa čak i kulturno-povijesno dobro.

U tijeku je daljnje uništavanje zelenoga prirodnog okvira samostana sv. Križa na Čiovu. U razdoblju od izlaganja na 3. kongresu hrvatskih povjesničara umjetnosti pa do predaje ovog rukopisa za tisak, ispred samostana, desetak metara od morske obale, sagrađena je nova zgrada hotela ogromnih dimenzija. Nadali smo se da će nove zakonske regulative o zabrani gradnje 70 metara od morske obale spriječiti daljnje devastacije, no ovaj recentni primjer dodatna je potvrda, nažalost, nefunkcioniranja pravne države. Osim toga, izostalo je, osim jadanja u kuloarima onih senzibiliziranih, javno prosvjedovanje, kritiziranje, polemiziranje. Ionako je utjecaj žitelja na ovom prostoru neznatan, uglavnom nikakav. Apatija i malodušnost nove su bakterije kojima je zaraženo naše društvo.

Dakako, većina sukoba ispod je razine civiliziranog društva i vrti se oko kratkoročnih pragmatičnih interesa. Na razini svakodnevice svi mali interesi izgledaju podjednako važni, dok širi ciljevi i opće dobro djeluju posve apstraktno i ne

moгу se dovesti u vezu s dnevnim situacijom. Nekompetentni se međusobno povezuju i stvaraju neprimjerene planove i dokumente. Kratki mandati u obnašanju političkih funkcija ne omogućavaju dublje poznavanje problematike, stoga vode improvizaciji.²⁵

Izrađuju se planovi za nove zahvate u pejzažima posebne vrijednosti, pa tako i za uvalu Racetinovac.²⁶ Prostornim planom uređenja Općine Okrug (GIS plan Split, prosinac 2003.) u uvali Racetinovac planirana je izgradnja luke nautičkog turizma, marine kapaciteta do 400 vezova u moru i 250 suhih vezova te turističkog naselja u funkciji marine. Prisustvovala sam prezentaciji ovoga prostornog plana kako bih branila taj prostor, a ona se, ustvari, nije niti održala zbog žučnog prosvjeda mještana Okruga.²⁷ Koliko nam je poznato, u međuvremenu se više ne govori o izgradnji marine, već o izgradnji turističkog naselja s turističkim vilama. »Radovan«, društvo za zaštitu kulturnih dobara Trogira, 2000. godine predložilo je da se uvala Racetinovac, otočić Fumija te uvala Stari Trogir, kao cjeline koje traže integralni ekološko-zaštitarski tretman, zakonom proglase zaštićenim dijelovima prirode.²⁸ Nažalost, uspjeli smo spasiti samo otočić Fumiju jer je ovim planom određeno da se na području Fumije ne dopušta nikakva gradnja i da se čuva prirodna vegetacija.²⁹ Nasuprot tome, u zoni Racetinovac planira se gradnja marine i turističkog naselja. Nažalost, još uvijek nije shvaćeno da su turistima najatraktivniji neizgrađeni prostori, šume i nebetonirane prirodne plaže. Zato bi uvale Kančelirovac i Racetinovac u Okrugu Gornjem trebalo poštediti daljnje izgradnje.³⁰

Prostor oko uvale Široka, nasuprot otočića Fumije i Kraljevca, također je Prostornim planom uređenja Općine Okrug namijenjen za gradnju hotela i luksuznih turističkih vila te sportskih i ostalih pratećih sadržaja. U međuvremenu su čitavo ovo zemljište kupili Rusi. Riječ je o prostoru površine 220 tisuća četvornih metara, za čiji je otkup, koji je u završnoj fazi, utrošeno 30 milijuna eura. Iz tiska smo saznali o planiranoj gradnji hotela s 200 soba i turističkog naselja sa 70 mediteranskih vila pod nazivom *Fumija Resort*. Isti investitor planira izgradnju golf-igrališta na istočnoj strani Čiova, iznad Slatina, odakle se more vidi s obje strane otoka.³¹

Na jugozapadnom dijelu otoka Čiova, istočno od uvale Široka pa do uvale Duga, na prostoru zvanom Branac, bez dozvole podignute su tri kuće koje su bile na popisu za rušenje prigodom zadnjeg vala rušenja koje je provela bivša ministrica graditeljstva i zaštite okoliša, Marina Matulović Dropulić. Tom prigodom kuće nisu porušene, ali je porušena kuća u susjednoj uvali Duboka. Nakon tog rušenja, zelena zona oko uvale Duboka prenamijenjena je za turističku izgradnju. Napominjemo da je na popisu za rušenje bila i ogromna kuća od pet katova podignuta na samoj obali uvale Kuzmići u Okrugu Gornjem. Vlasnik je prigodom akcije rušenja zatrpao prvi kat i prizemlje pa je na taj način vjerojatno i spriječio rušenje. Danas je kuća potpuno završena i dakako prizemlje i kat su otkopani.

Pitamo se kako će Čiovo sve to podnijeti, kada i za dosadašnju izgradnju nije bilo nikakvih ulaganja u infrastrukturu: vodu i struju koja još uvijek često nestaje tijekom cijele godine, a posebno ljeti, te prometnu infrastrukturu, ceste, kada je tijekom ljeta potrebno dva-tri sata da biste s otoka Čiova prešli na kopno. Generalnim urbanističkim planom Trogi-

ra predviđeno je novo cestovno povezivanje kopna i Čiova novim mostom istočno od grada, unatoč drugom prijedlogu povezivanja podmorskim tunelom.³² Iako je zaista nužno povezivanje Čiova s kopnom, zalagali smo se za drugo predloženo rješenje – gradnju tunela.³³ Izgradnja još jednog mosta dodatno će degradirati kvalitetu krajolika i vizure na sam Trogir (sl. 10). Na ovo je prije već više od pola stoljeća gotovo proročanski upozorio akademik Cvito Fisković, tadašnji ravnatelj Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju: »Zbog toga je Konzervatorski zavod predložio izgradnju novih naselja na krševitim površinama otoka Čiova, tražio da se stablima okruže stambene kuće brodogradilišnih radnika sazidane ispod trogirskog groblja i usprotivio se gradnji velikog mosta iz trogirskog kopna na Čiovo (istaknula D. R.), koji bi služio brodogradilištu i svojom se veličinom nametao malom omjeru i lijepom obrisu Trogira.«³⁴ Linija mosta, koji će se svojom dispozicijom i veličinom nametnuti okolini, prekinut će obrise Trogira gledano prema zapadu. Na istoku pak most će sjeći sliku pejzaža s Kozjakom i Mosorom u pozadini. Nažalost, projekt mosta³⁵ ipak je prihvaćen, bez ikakve javne rasprave, i to glavnog projektanta Jure Radića, direktora IGH, koji je za taj projekt dobio i osobnu nagradu grada Trogira za 2008. godinu.³⁶ Uz sva nastojanja Joška Belamarića, pročelnika Konzervatorskog odjela u Splitu koji se zalagao za podmorski tunel,³⁷ Konzervatorski odjel u Trogiru dozvolio je gradnju mosta.³⁸

* * *

Intenzivnom izgradnjom Čiovo je izloženo i fizičko-kemijским pritiscima. Zagađeno je na mnogo načina, osobito otpadcima svih vrsta. Pijemo zagađenu vodu, jedemo otrovanu hranu i dišemo smradni zrak. Već su izumrle neke vrste biljaka i životinja, a druge su pred istrebljenjem. Nekoć je agrarno stanovništvo svoja onečišćenja recikliralo, koristeći se njima kao gnojivom, dok je tek dio završavao u moru. Danas nove nabujale aglomeracije otpuštaju svoje otpadne vode u more bez ikakvih separatora. More čiovskog akvatorija u velikom je dijelu zagađeno bakterijama iznad dopuštenih granica. Analize morske vode iz 1995. godine ukazale su da je broj raznih bakterija za nekoliko puta premašio dopustive granice. Dipl. ing. Igor Novak, tadašnji inspektor zaštite okoliša zapisao je da su »...neki od uzoraka mora direktno uzimani iz akvatorija (...) Lučica Čiovo (...) s područja priobalnog mora koja nisu određena kao mjesta za kupanje i rekreaciju (to su područja gdje se direktno u more sliva kanalizacija), pa se i ne treba čuditi lošim analizama s toga područja (...) Za napomenuti je da su vremenske prilike za uzimanje uzoraka bile skoro idealne i da se npr. more kod Sv. Križa, Tri sestrice (sjeverna strana otoka Čiova, istočno od crkve sv. Križa, op. a.), Đure Đakovića (predio ispod Balana i crkvice sv. Andrije, op. a.), tako reći moglo i piti – zbog svoje bistroće i čistoće, ali nažalost već sada analize pokazuju da isti ne udovoljavaju uvjetima Pravilnika. Očito utjecaj od septičkih jama (crnih jama) dolazi sve više do izražaja – prirodni filter kraškog područja sve je više zasićen... Uz sjeverni dio otoka Čiova (a područje grada Trogira) analiza priobalnog mora ukazuje na zabrinjavajuće stanje.«³⁹ Pored deterđženata, koji dospijevaju u more, uočavaju se u velikoj količini izljevi kemikalija, među kojima i teški metali opasni za zdravlje

kao što su živa, olovo i klorirani ugljikovodici. U moru oko brodogradilišta zabilježene su relevantne količine žive čiji su tragovi nađeni u tijelima morskih životinja.⁴⁰ Onečišćenjima brodograđevne industrije u moru se skupljaju derivati nafte, među kojima i oni koji se smatraju kancerogenim, kao npr. fenatren, piren, perilen.⁴¹ Na to je već prije ukazao prof. dr. Ivo Babić.⁴² Razne otrovne tvari nađene su i u tlu i plodinama. Njihovo podrijetlo, dakako, je i od intenzivnoga automobilskog i avionskog prometa te prekomjernog korištenja umjetnih gnojiva, herbicida i pesticida.⁴³

Veliko povećanje pučanstva, posebice nakon Domovinskog rata i tijekom ljeta dolaskom velikog broja turista, uzrokovalo je zagađenje mora raznim vrstama koli-bakterija, a povremeno prijete i zaraze žuticom.

* * *

Zbog svega gore navedenog, što nije praksa samo na otoku Čiovu, već na čitavoj našoj obali, veseli nas 3. kongres hrvatskih povjesničara umjetnosti posvećen upravo ovoj temi: problemi odnosa prema prostoru.

Kako gotovo uvijek povremeno dolaze novi pozitivni impulsi (u posljednje vrijeme bilo je više negativnih), pa se nešto pomakne nabolje, jedan od njih je, dakako, i ovaj Kongres posvećen problemima odnosa prema prostoru. Nadamo se da će oni pozitivni dotaći i otok Čiovo i da će zahvati u prostoru biti minimalni, održivi za prostor Čiova, a ne megalomanski kakvi za najavljeni u tisku i ostalim medijima. Iako je ovaj otok, zbog svoje ljepote opjevan još u doba renesanse,⁴⁴ mnogo izgubio, još uvijek je ostao dio prostora za koji se isplati, i za koji se moramo boriti. Potrebno je razmjenjivanje iskustava, suočavanje mišljenja raznih stručnjaka, što širih krugova društva, uvažavanje mišljenja svih koji dijele zajednički prostor i brigu o baštini – spomenicima na tom prostoru, kako bi se animirala građanska javnost i potakao odgovoran društveni odnos prema našem naslijeđu i prostoru koji nas okružuje. Dakako, zato držimo da se »neprekidnim i jasno usmjerenim aktivnostima, lobiranjem na svakom koraku, na svim nivoima države, dosljednom borbom za očuvanjem« prirodne i kulturne »baštine, transparentnim djelovanjem i zajedničkim nastupom stručnjaka i nevladinog sektora ka političkoj eliti koja je nosilac moći« može spriječiti daljnja rasprodaja baštine, kao i devastacija prostora koji nas okružuje.⁴⁵ Ipak, unatoč tome moramo žurno, kako je to istaknula kolegica Ivana Prijatelj Pavičić u raspravi nakon moga izlaganja na Kongresu, zabilježiti, dokumentirati, fotografirati sadašnje stanje, a posebno južne strane i obale otoka Čiova.

Bilješke

1

IVO BABIĆ, Urbanistički promašaji, u: *Slobodna Dalmacija*, 12. X. 1971.

2

IVO BABIĆ, Povijesna jezgra Trogira u prostornom okviru, u: *Mogućnosti*, 10–11 (1980.), 1212; isti, Prostor i njegova kriza, u: *Vartal*, 1–2 (1993.), 52.

3

IVO BABIĆ (bilj. 2, 1980.), 1209–1210; isti, Spasimo Cumbrijan, u: *Slobodna Dalmacija*, 9. V. 1985.; isti, Od ubavog do gubavog, Split, 1994., 87–89.

4

STANKO PIPLOVIĆ, Trogir – povijesna cjelina istrgnuta iz prirodnog konteksta, u: *Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, Zagreb, 2007., 58.

5

IVO BABIĆ (bilj. 2, 1980.), 1209–1212.

6

DANKA RADIĆ, Stanje trogirске baštine, u: *Vartal*, 1–2 (1995.), 155.

7

IVO BABIĆ (bilj. 2, 1993.), 52; Kriza odnosa prema spomenicima i krajolicima, Razgovor s povjesničarem umjetnosti dr. Ivom Babićem, u: *Glas Koncila*, 34, 23. VIII. 1998., 7.

8

DANKA RADIĆ, Zaštita spomenika u Trogiru tijekom XX stoljeća, u: *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, Zagreb, 2004., 428.

9

IVO BABIĆ, O akciji *SOS za Trogir*, tri desetljeća poslije, u: *Ivi Maroeviću baštini u spomen*, Zagreb, 2009., 207.

10

DANKA RADIĆ, Hrvatsko kulturno društvo za sabiranje i čuvanje starina *Radovan*, u: *Trogirski list*, 203, 14. III. 2009., 37. Društvo »Radovan« intenzivno nastoji senzibilizirati javnost za očuvanje kulturne i prirodne baštine. U tom smislu oduvijek je nastojalo dobro surađivati posebno, između ostalog, s Konzervatorskim odjelom u Splitu i Trogiru. Usp: IVO BABIĆ (bilj. 5), 208. Društvo »Radovan« podržalo je osnivanje Konzervatorskog odjela u Trogiru koje je od svog osnutka i zagovaralo. JOŠKO BREŠAN, Trogiru potreban Zavod za zaštitu spomenika, u: *Slobodna Dalmacija*, 23. IV. 1998.

11

ĆIRIL IVEKOVIĆ, Trogir, Građevinski i umetnički spomenici Dalmacije, Beograd, 1928., tb. 57.

12

Usp. IVO BABIĆ, Mrčenje slike krajolika, u: *Slobodna Dalmacija*, 21. I. 1990, 83–86; isti, (bilj. 3, 1994.), 83–86; IVAN J. BOŠKOVIĆ, Ivo Babić: Od ubavog do gubavog (Književni krug – Split, 1994.), u: *Vartal*, 1–2 (1995.), 197.

13

IVO BABIĆ (bilj. 2, 1993.), 52.

14

Vidi Fototeku Muzeja grada Trogira, fotografije izložbe »Ne ponovilo se«.

62

15

IVO BABIĆ (bilj. 2, 1980.), 1209–1212; isti, Molitva za moju Uvalu, u: *Danas*, 14. IX. 1982.; isti, (bilj. 3, 1994.), 80–82.

16

IVO BABIĆ (bilj. 2, 1980.), 1209–1212.

17

IVO BABIĆ (bilj. 2, 1993.), 52.

18

Isto.

19

LENKA ERCEG, Turističko naselje uz dominikanski samostan. Nova devastacija Čiova, u: *Slobodna Dalmacija*, br. 16938, 27. II. 1998.

20

MLADEN IVANIŠEVIĆ, STIPE MIJIĆ, Samostan na prodaju, u: *Arena*, br. 552, 8.

21

IVO BABIĆ, Pomak prema crnom, Zagreb, 2005., 100.

22

Prof. Ivo Babić napisao je velik broj studija i članaka na temu zaštite spomenika i prostora. Veći dio tih članaka sabrani su u dvije knjige: IVO BABIĆ (bilj. 3, 1994. i bilj. 8); IVAN J. BOŠKOVIĆ, Za čist svijet i čistu savjest, u: *Slobodna Dalmacija*, br. 15631, 25. VI. 1994.; isti (bilj. 12), 198; usp. IVO BABIĆ, Krajolik se zeleni u bojama raslinja, a nipošto u zelenim tonovima dolara!, u: *Slobodna Dalmacija*, 14. XI. 1997.

23

Neke akcije i apeli društva »Radovan« bili su uspješni, primjerice doprinijeli su da se odustane od gradnje termoelektrane na Čiovu. DANKA RADIĆ, MATKO MIJIĆ, Novi naraštaji znaju o zagađivanju, u: *Radovan*, 1 (1997.), 43. Društvo »Radovan« organiziralo je i potpisivanje peticije protiv gradnje termocentrale, odnosno nuklearke na granici Marine i Rogoznice, tj. na rtu Planka. DANKA RADIĆ, Izvješće o radu Društva za zaštitu kulturnih dobara *Radovan* od 1988. do 2004., u: *Radovan*, 3 (2005.), 145–151.

24

LENKA ERCEG, Tko se bogati preprodajom Balana, u: *Slobodna Dalmacija*, br. 15575, 26. IV. 1994.; ista, Bogaćenje na pašnjaci-ma!, u: *Slobodna Dalmacija*, br. 15626, 19. VI. 1994.

25

DANKA RADIĆ, Degradacija spomenika i ambijenata u Trogiru prema stanju zabilježenom 2002. godine, u: *Radovan*, 3 (2005.), 132.

26

IVO BABIĆ (bilj. 8), 104, 107.

27

Na tom skupu verbalno su me napali mještani, ujedno i vlasnici zemljišta u uvali Racetinovac, koji su se radovali planu koji bi im omogućio prodaju njihovih parcela. U međuvremenu je agent s mjesnim odvjetnikom obavio kupnju parcela za engleske investitore.

28

DANKA RADIĆ (bilj. 25, 2005.), 143.

29

Napominjemo da se za isto zalagao i PPP Lijepa naša – Ogranak Trogir.

30
IVO BABIĆ (bilj. 2, 1993.), 52.

31
GORDAN ZUBČIĆ, Kod Šibenika ću graditi kineski grad *Marko Polo*, u: *Slobodna Dalmacija*, br. 2157, 24. IV. 2010., 8–9. Usp. IVO BABIĆ, Povijesne jezgre dalmatinskih gradova i njihova sudbina, na mrežnim stranicama Građanske inicijative Split: <http://www.gi-split.org>

32
JURE RADNIĆ, ZORAN BOTIĆ, Nova cestovna veza kopnotok Čiovo, u: *Radovan*, 1 (1997.), 25–34; JOŠKO BELAMARIĆ, Uz nacrt Generalnog urbanističkog plana Trogira. Most ili podmorski tunel?, u: *Slobodna Dalmacija*, br. 15104, 19. XII. 1992.

33
IGOR KRSTULOVIĆ, Prometno povezivanje Trogira, u: *Radovan*, 1 (1997.), 22–24; DANKA RADIĆ, Hoćemo tunel a ne most!, u: *Slobodna Dalmacija*, 18. XII. 2002.; ista, Još jedno za podmorski tunel?, u: *Vijenc*, br. 254, 27. XI. 2003., 15.

34
CVITO FISKOVIĆ, Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950–1951 godine, u: *Zbornik zaštite spomenika kulture*, Beograd, 1951., 158; IVO BABIĆ (bilj. 15), 200.

35
STANKO PIPLOVIĆ (bilj. 4), 58–59.

36
DANA JURMAN, Dr. Jure Radić prvi među jednakima, u: *Trogirski list*, br. 186, 15. XI. 2008.

37
JOŠKO BELAMARIĆ, Most ili podmorski tunel? u: *Slobodna Dalmacija*, br. 15104, 19. XII. 1992.; isti, Novi most ili podmorski tunel pokraj Trogira?, u: *Vijenc*, br. 188, 17. V. 2001.

38
IVO BABIĆ (bilj. 15), 204–205.

39
DANKA RADIĆ (bilj. 12), 156. Usp. mjerenja u moru pored brodogradilišta iz 1975. godine. IVO BABIĆ (bilj. 2, 1980.), 1210.

40
IVO BABIĆ (bilj. 2, 1980.), 1209–1210.

41
Vidi: DANKA RADIĆ (bilj. 12), 156.

42
IVO BABIĆ, Prostor između Trogira i Splita, Trogir, 1984., 212.

43
IVO BABIĆ (bilj. 2, 1993.), 52.

44
Trogirski humanist Ivan Lipavić naziva ga Cererinim otokom na kojem tisuće volova ore isto toliko rali zemlje. O ljepotama Čiova pisao je i hvarski dominikanac fra Vinko Pribojević 1525. godine u svom djelu *De origine successibusque Slavorum*. Putopisac Alberto Fortis u 18. stoljeću posebno oduševljen Čiovom piše o njegovu savršenom zraku, ulju, grožđu i izvrsnim plodovima, te o okolnom moru bogatom ribama. ALBERTO FORTIS, Put po Dalmaciji, Zagreb, 1984., 156–163.

45
BOJANA KARAVIDIĆ, Baština u zamci ideologije i tajkuna, u: *Zbornik radova, Suburbium, Petrovaradin*, (ur.) Bojana Karavidić, Novi Sad, 2007., 13.

1. Brodogradilište Trogir na punti Cumbrijana

2. Crkvice Gospe pokraj mora (snimila D. Radić)

3. Hotel uz crkvu i samostan sv. Lazara (snimila D. Radić)

4. Nadogradnja kuće na Trgu sv. Jakova (snimila D. Radić)

6. Kuća Jura (Ćiril Iveković)

5. Nadogradnja kuće Madirazza uz crkvu sv. Jakova (snimila D. Radić)

7. Kuća Jura (snimila D. Radić)

8. Uvala Saldun 1960-ih godina

9. Uvala Saldun danas (snimio M. Katavić)

10. Most kopno-otok Čiovo